

УДК 37.018.554(09)

Олександр ПАСІЧНИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Хмельницького національного університету, м. Хмельницький, Україна
e-mail: bez-nicka@ukr.net

Олена ПАСІЧНИК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Хмельницького національного університету, м. Хмельницький, Україна
e-mail: bez-nicka@ukr.net

КОМПЕТЕНТІСНО ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ФОРМІ «ДІАЛОГУ КУЛЬТУР»

У статті розглянуто особливості реалізації принципу "діалогу культур" під час навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах. Зокрема охарактеризовано основні складові соціокультурного компонента, на які учитель має звертати увагу учнів з метою формування у них відповідних уявлень як про саму культуру, так і про національно-культурний смисловий зміст, закладений у мову. Водночас, насичення процесу навчання іноземних мов соціокультурною інформацією – недостатня умова підготовки учня до «діалогу культур». Процес іншомовної підготовки має забезпечувати учням можливість не лише отримувати тематичну інформацію від своїх співрозмовників відповідно до власних комунікативних потреб, але й надавати їм аналогічні відомості про особливості життя у своїй країні. Автори виокремлюють типи завдань, які зорієнтовані на формування таких умінь, зокрема це проектні завдання, завдання ситуативного мовлення, у тому числі медіація.

Ключові слова: іноземна мова, діалог культур, соціокультурна компетенція, краєзнавчі знання, завдання ситуативного мовлення, медіація.

Компетентнісна парадигма, яка нині є домінуючою численних ініціатив та перетворень у системі освіти, зумовлює перебудову процесу іншомовної підготовки. Одним із пріоритетів є забезпечення її культурологічної спрямованості. Доцільність реалізації цієї стратегії зумовлена рядом об'єктивних чинників. Насамперед, це взаємодоповнюваність понять "мова" і "культура". Так, навчання іншомовного спілкування не може обмежуватися лише опануванням знаковою системою мови, оскільки кожна мова несе в собі інформацію про культуру, історію, реалії, традиції відповідної країни. З іншого боку, компетентнісна парадигма акцентує увагу на результаті навчання. Так, передбачається, що учень має не просто практично оволодіти іноземною мовою як засобом спілкування, але й діяти як соціальний агент, котрий здатен виконувати певні завдання у різних життєвих ситуаціях і новому соціокультурному оточенні. Таким чином, навчання іноземної мови має будуватися у контексті відповідної культури, де поряд із оволодінням іншомовним спілкуванням відбувається формування в учнів навичок культурного усвідомлення і формування культурологічної компетентності. Варто зазначити, що чинна навчальна програма з іноземних мов передбачає залучення учнів до «діалогу культур» [2, 4]. Проте в самому документі мало сказано про те, як його здійснювати і що взагалі уявляє собою «діалог культур».

Проблема доповнення змісту навчання іноземних мов соціокультурною інформацією тривалий час перебуває в орбіті інтересів методистів та педагогів, які висвітлюють її різні аспекти як на рівні наукових теорій, так і практичних розвідок та цікавих знахідок. Ідеї про взаємозв'язок мови і культури відносяться до XVIII ст., проте цілеспрямоване вивчення цієї проблеми розпочалося лише XX ст. При цьому більшість досліджень мали описовий та декларативний характер. Першими серед тих, хто зробили значний внесок у вивчення питань про спорідненість мови і культури були такі учені: Є. М. Верещагін, П. Я. Гальперін, В. С. Костомаров, В. В. Краєвський, І. Я. Лернер, Р. П. Мільруд, С. Л. Рубінштейн. У їхніх працях ідеться про необхідність вивчення мови в умовах її реального функціонування у різних сферах життєдіяльності; висувається вимога викладання мови через призму культурного середовища, в якому вона функціонує. Поняття *діалогу культур* утвердилось у сфері гуманітарних знань завдяки науковим пошукам М. М. Бахтіна та В. С. Біблера і сьогодні воно позиціонується як основний компонент міжкультурної комунікації. Наприкінці XX ст., під впливом інтенсифікації глобалізаційних тенденцій, проблема навчання іноземних мов вийшла за межі окремих дидактико-методичних досліджень і потрапила до сфери інтересів міжнародних гуманітарних організацій, які є платформою для вироблення

спільних стратегій в освітній сфері. Так, у «Декларації Мехіко про політику в сфері культури», яка була прийнята ЮНЕСКО, зазначається, що культурний плюралізм є умовою збереження самобутності та унікальності кожної національної культури, а вивчення культурного різноманіття сприяє збереженню культурного спадку кожного народу, забезпечує повагу як культурних меншин, так і інших культур світу. Незнання культури збіднює як окрему особу, так і все людство загалом. Ця та інші тези підкріплюють необхідність урахування культурного компонента у процесі іншомовної підготовки та апробації альтернативних стратегій його інтеграції в навчальний процес.

Обґрунтувати сутність «діалогу культур» як методичного принципу побудови процесу навчання іноземних мов; пояснити його відмінність від соціокультурного компонента; окреслити оптимальні підходи до побудови процесу іншомовної підготовки у формі «діалогу культур» у загальноосвітніх навчальних закладах.

Для багатьох педагогів поняття «діалогу культур» міцно асоціюється з навчанням культури країни, мова якої вивчається. Проте, словник тлумачить його дещо ширше: як методичний принцип побудови процесу навчання [1, 60]. Його реалізація має на меті: 1) навчити учнів сприймати спільне та відмінне в різних культурах (одна з яких – рідна); 2) усвідомлювати відмінності між культурами як норму їх існування в сучасному світі; 3) формувати в учнів активну життєву позицію проти нерівності культур та культурної дискримінації.

Володіння мовою на *вербально-семантичному рівні* (слова, словосполучення, стандартні формульні фрази) дасть змогу співрозмовникам порозумітися та вирішити деякі питання побутового характеру. Проте, така іноземна мова без урахування культурно-етнічного компонента є засобом лише поверхового контакту. Для того, щоб особа могла здійснювати повноцінну взаємодію з представниками інших культур, необхідне розуміння цих культур (ментальних традицій і цінностей народу-носія мови). Оскільки мова є віддзеркаленням культури, її вивчення має супроводжуватися вивченням культури цього народу (соціокультурна компетенція визначається невід'ємною складовою комунікативної компетентності). При цьому процес вивчення мови і культури має відбуватися взаємопов'язано, а не в окремих площинах. Тому в змісті сучасних підручників вивчення лексики та граматики співвідноситься з певним фрагментом соціокультурної дійсності. Так, у процесі опрацювання теми «Їжа/Харчування» учень знайомиться зі стравами та кулінар-

ними вподобаннями людей у країні виучуваної мови; тема «Транспорт» дасть змогу дізнатися про особливості користування міським та міжміським транспортом закордоном тощо. Звичайно такий підхід викликає зацікавлене ставлення з боку учнів, а соціокультурний компонент створює додатковий мотиваційний потенціал до навчання.

Розглядаючи *соціокультурний компонент* у широкому розумінні, можемо констатувати, що він включає у себе *країнознавчі, лінгвокраїнознавчі та соціолінгвістичні* знання. До *країнознавчих* відносяться енциклопедичні знання (географія, клімат, національний склад населення, видатні постаті, особливості побуту тощо), а також знання реалій країни, мова якої вивчається. Знайомство з такою інформацією відбувається у процесі вивчення відповідних тем, визначених навчальною програмою. Поглибленню країнознавчих знань учнів сприяють міжпредметні зв'язки, зокрема вивчення історії, географії, літератури.

Лінгвокраїнознавчий блок дає уявлення про національно-культурний смисловий зміст, закладений у мову. Будь-яке слово-знак, яким ми користуємося, виражає щось більше окрім самого себе, воно вміщує певні національно-культурні смисли. Найбільш повно це проявляється в приказках, ідіомах, фразеологізмах, словах-реаліях, безеквівалентній лексиці. Проте побутові слова також не позбавлені такого культурного та культурно-історичного наповнення. Для прикладу: *Bell's invention* – винахід А. Белла (телефон); *Liverpool* – не лише назва одного з найбільших міст Британії, але й батьківщина групи *Beatles*, футбольного клубу *Liverpool* та *Everton*; *10 Downing Street* вказує на події, які розгортаються в офіційній резиденції прем'єр-міністра Великої Британії; фразу «*You are not a Sherlock Holmes*» – варто розуміти переносно та трактувати як неспроможність розплутати складну справу. Уміння асоціювати окремі вирази та лексичні одиниці з певною культурною інформацією є свідченням сформованості соціокультурної компетенції. Значною мірою формування в учнів чутливості до національно-культурних смислів спирається на країнознавчий блок, який забезпечує фактологічні знання учнів. *Соціолінгвістичний компонент* забезпечує знання про особливості національного мовленнєвого етикету, невербальної поведінки; здатність організовувати мовленнєве спілкування відповідно до умов комунікативної ситуації, соціальних норм, й соціального статусу комунікантів.

У сукупності ці знання свідчать про сформованість соціокультурної компетенції учня, яка дає йому можливість вибудовувати безперешкодну комунікацію з представниками тих країн і культур,

мову яких вони вивчають. Водночас, маємо пам'ятати, що насичення процесу підготовки соціокультурною інформацією – недостатня умова підготовки учня до «діалогу культур». Міжкультурний діалог можливий за умови, що партнери по спілкуванню є представниками різних культурних спільнот. А тому учень має усвідомити, свою національну приналежність. Це зумовлює важливість введення *краєзнавчого* компонента до змісту навчання іноземних мов, під яким розуміємо інформацію про рідну країну та культуру учнів. Процес навчання має забезпечувати учням можливість не лише отримувати тематичну інформацію від своїх співрозмовників відповідно до власних комунікативних потреб, але й надавати їм аналогічні відомості про особливості життя у своїй країні. Так, щоб бути цікавим співрозмовником, необхідно знати і розуміти свою культуру, вміти пояснити її особливості – як свідчить практика, обмін інформацією про звичаї, традиції тих народів, представниками яких є комуніканти, займає значне місце під час міжособистісного діалогу.

Аналіз змісту чинної навчальної програми та підручників з іноземних мов засвідчує, що краєзнавчі відомості є їх невід'ємною складовою. Зокрема це теми «Україна», «Київ». Фрагментарно краєзнавчий компонент присутній у темах побутового характеру. Проте він не є таким всеохоплюючим, як соціокультурна інформація, оскільки пріоритетне завдання предмета – навчити мови й культури іншої країни. Водночас, маємо констатувати, що поряд із вітчизняною навчальною літературою в Україні використовуються зарубіжні видання, для яких в останні роки характерним стало використання додаткових посібників, які презентують фрагменти рідної культури учнів. Оскільки тематично вони співвідносяться з основним підручником, учні отримують можливість паралельно та взаємопов'язано пізнавати рідну та чужу культуру, а спеціально розроблені комунікативні завдання зорієнтовують учнів на пошук спільного та відмінного.

Якщо в навчальній книзі, якою користується учитель, недостатньо уваги приділяється реалізації міжкультурного підходу, йому доцільно самостійно стимулювати учнів до виконання завдань, де вони мають презентувати інформацію про рідну культуру як її носії. При цьому має здійснювалися опора на навчальний і життєвий досвід учнів, набутий ними під час вивчення інших навчальних предметів (міжпредметні зв'язки), використовуючи відомий мовний і мовленнєвий матеріал, засвоєний у межах конкретних тем. Серед традиційних завдань, які можуть бути використані як засіб презентації рідної культури або ж для

порівняння культур можемо виокремити *завдання ситуативного мовлення* (важливо, щоб вони виконувалися в різних видах мовленнєвої діяльності). Їх необхідно вводити вже на початковому етапі навчання у межах тем, що вивчаються. Для прикладу, під час опрацювання теми «Свята», доцільно заохочувати учнів пояснити уявному іноземному другу, як святкують Різдво в Україні. *Проектна діяльність* зазвичай є ефективним засобом для стимулювання пошукової, творчої, а також презентаційної діяльності учня. Її доцільно використовувати як завершальний етап опрацювання певної теми.

Ще один аспект, який є недооцінений шкільною практикою, проте має значний прагматичний потенціал – *медіація* (mediation – посередництво), під якою розуміють ситуацію комунікативної взаємодії, щодо передачі смислу повідомлення в усній чи письмовій формі, на подолання лінгвістичних, культурних бар'єрів і досягнення мети спілкування. Кожна культура має особливості, невластиві іншим культурам, та які подекуди можуть стати причиною непорозуміння. Під час виконання таких завдань учень *відіграє роль посередника* між представником іншої культури та власною культурою, намагаючись усунути розбіжності, які перешкоджають взаєморозумінню. На основі знань двох культур, потреб реципієнта посередник вирішує, що і як має бути передано, щоб забезпечити оптимальний результат. Для прикладу, під час вивчення теми «Погода, довкілля» можливим уявляється змодельовати ситуацію, у якій американцю, який звик до шкали Фаренгейта, необхідно пояснити прогноз погоди, в якому температура була вказана в градусах Цельсія.

Виконуючи завдання з медіації, з одного боку, учень вправляється у продуктивному використанні мовних та мовленнєвих засобів, навчається віднаходити альтернативні засоби вираження власних думок зокрема в умовах дефіциту мовних засобів. Такі ситуації дають йому змогу критично переосмислити спільне та відмінне в різних культурах, підготуватися до різних ситуацій комунікативної взаємодії. Вони можуть виникнути в будь-якій сфері комунікації. Відтак, для їх моделювання необхідно визначити, які саме аспекти можуть стати на заваді безперешкодній комунікації, та використати ситуативну взаємодію учнів на уроці з метою попередити їх у майбутньому.

Якщо такі завдання не передбачені змістом підручника учитель може самостійно підготувати їх та використовувати у контексті вивчення відповідних тем. Подібні завдання можуть стосуватися особливостей поведінки людей у різних побутових ситуаціях (наприклад, правила поведінки

в школі, громадських закладах тощо); під час вивчення теми «Їжа, харчування» в основній та старшій школі ефективним може бути завдання пояснити іноземцю страви з меню ресторану національної кухні тощо.

Загалом «діалог культур» сприяє збагаченню лінгвістичних, прагматичних, естетичних та етичних знань та умінь учнів. Він допомагає не лише ознайомитися з культурою країни, мова якої вивчається, але шляхом порівняння досягнути особли-

вості своєї національної культури, познайомитися з загальнолюдськими цінностями. Важливим є те, що у процесі іншомовної підготовки учень повинен усвідомити, що він є суб'єктом міжкультурної комунікації, який постійно знаходиться у вимірі двох різних соціокультурних дійсностей: рідної й чужої. Пріоритетним завданням нині є більш інтенсивна інтеграція завдань на порівняння культури в процесі іншомовної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів.

Список використаних джерел

1. Азимов Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Навчальні програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів і спеціалізованих шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов. – К., 2017. – 113 с.

References

1. Azimov Je. G. Novyj slovar metodicheskikh terminov i ponjatij (teoriya i praktika obuchenija jazykam). – M.: Izdatelstvo IKAR, 2009. – 448 s.
2. Navchalni programi z inozemnih mov dlja zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv i specializovanih shkil iz pogliblenim vivchennjam inozemnih mov. – K., 2017. – 113 s.

Пасечник А. С., Пасечник Е. А. Компетентностно ориентированное обучение иностранным языкам в форме «диалога культур»

В статье рассматриваются особенности реализации принципа «диалога культур» в процессе обучения иностранным языкам в общеобразовательных учебных заведениях. В частности охарактеризованы основные составляющие социокультурного компонента, на которые учителю следует обращать внимание учащихся с целью формирования у них соответствующих представлений как о самой культуре, так и о национально-культурных смыслах, заложенных в языке. В то же время, насыщение процесса обучения иностранным языкам социокультурной информацией рассматривается как недостаточное условие подготовки ученика к «диалогу культур». Процесс иноязычной подготовки должен обеспечивать учащимся возможность не только получать тематическую информацию от своих собеседников в соответствии с собственными коммуникативными потребностями, но и представлять аналогичные сведения об особенностях жизни в своей стране. Авторы выделяют типы заданий, которые ориентированы на формирование таких умений, в частности это проектные задания, а также задания для ситуативного общения, в том числе медиация.

Ключевые слова: иностранный язык, диалог культур, социокультурная компетенция, краеведческие знания, задания ситуативного общения, медиация.

Pasichnyk O., Pasichnyk O. Providing «Dialogue of Cultures» Approach to Foreign Language Learning in the Context of Competence-based Education

The article outlines the key approaches to implementing the principle of «dialogue of cultures» while studying foreign languages in secondary school. The authors define the main components which comprise the socio-cultural block of knowledge. It is emphasized that a teacher is to direct students' attention to these aspects in order to develop their "cultural awareness", including respective ideas about the culture itself, as well as the national and cultural semantic content, put into the language. At the same time, saturating the process of foreign language learning with socio-cultural information and familiarizing students with it is not considered as a sufficient condition of introducing a student to the «dialogue of cultures». In order to achieve this objective it is deemed vital that the process of foreign language training should provide students with the opportunity not only to receive relevant information from their interlocutors to meet their communication needs, but also provide them with similar information about the peculiarities of life in their country. This way the students will not only develop their awareness of 'another culture', but also perform the role of agents of their native culture. In this respect the authors outline types of tasks that are focused on shaping such skills. In particular these are the following: preparing projects and presentations, simulating communicative situations as well as mediation.

Keywords: foreign language, dialogue of cultures, cultural awareness, socio-cultural competence, knowledge of native culture, project tasks, communicative situations, mediation.

Стаття надійшла до редколегії 10.02.2018